

УДК 343.23(477+438)

І.Ю. ВАКУЛА, Львівський національний університет імені Івана Франка

ПОНЯТТЯ СТАДІЙ ВЧИНЕННЯ ЗЛОЧИНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩІ

Ключові слова: стадії вчинення злочину, готування до злочину, замах на злочин

Актуальність досліджуваної теми обумовлюється розвитком суспільних відносин, змінами законодавчої бази, що регулює предмет дослідження, та неоднозначністю наукових підходів щодо визначення поняття стадій вчинення злочину, видів та критеріїв розмежування стадій вчинення злочину, особливостей кримінальної відповідальності за незакінчений злочин.

Стратегічним напрямком розвитку України є інтеграція в європейський економічний і політико-правовий простір. Відповідно до цього напрямку відбувається приведення нашого національного законодавства, в тому числі і кримінального у відповідність з європейськими стандартами. Значний крок вперед в економічному та правовому житті зробила західна сусідня держава – Республіка Польща. Тому важливим є порівняння кримінального законодавства України та Польщі, зокрема на прикладі інституту стадій вчинення злочину, який має спільні та відмінні ознаки. Відмінності стосуються розміщення даного інституту в загальних частинах кримінальних кодексів, у визначенні понять та видів стадій вчинення злочину, у кримінальній відповідальності за вчинення незакінченого злочину.

Наукову проблематику інституту стадій вчинення злочину досліджували: Ю.В. Александров, М.Д. Дурманов, В.Д. Иванов, Н.Ф. Кузнецова, П.С. Матишевський, В.О. Навроцький, А.А. Піонтковський, В.П. Тихий, І.С. Ти-

шкевич, А.В. Шевчук. В кримінальному праві Республіки Польщі цю тему у своїх наукових працях висвітлювали А. Цоль, А. Марек, І. Кроль, Е. Бласкі, Я. Маєвський,

Метою даної статті є дослідження інституту стадій вчинення злочину за кримінальним законодавством України та Республіки Польщі, їх порівняння, визначення поняття та характерних особливостей стадій вчинення злочину. Новизна статті полягає у визначенні спільних та відмінних ознак поняття стадій вчинення злочину, на основі порівняльного аналізу кримінального законодавства України та Республіки Польщі, запропоновано власне визначення поняття стадій вчинення злочину.

Поняття стадій вчинення злочину в кримінальних кодексах України та Польщі не є визначеним, а сформульованим лише в науці кримінального права обох країн. Підходи щодо визначення стадій вчинення злочину є різними. При цьому постає ряд питань, зокрема, що розуміють під поняттям стадії злочину, чи мова йде про певні етапи, які позначають всі стадії злочину, чи маються на увазі лише особливості кримінальної відповідальності за незакінчений злочин?

В сучасній науці кримінального права України поняття стадій вчинення злочину визначається як етапи розвитку злочинного діяння, які різняться між собою ступенем реалізації злочинного наміру і моментом його припинення.

В.Д. Иванов під поняттям стадії вчинення злочину визначає стадії вчинення умисного злочину, які проявляються у зовнішній поведінці і різняться між собою ступенем здійснення злочинного наміру особою і різним характером вчинення при цьому діяння чи бездіяльності [1, с.9]. Стадії вчинення злочину – це передбачені кримінальним законом етапи готування та безпосереднього вчинення умисного злочину, які різняться між собою за характером дій, моментом їх припинення, обсягом реалізації умислу та ступенем суспільної небезпечності [2, с.242].

А.В. Шевчук сформулював власне бачення поняття стадій злочину та запропонував внес-

ти його в кримінальній закон: стадії вчинення злочину – це сукупність етапів злочину, що мають самостійне юридичне значення, які він проходить ступенево в своєму розвитку по висхідній від моменту задуму або підготовчих дій до моменту реалізації злочинного наміру, до закінчення злочину з формальним складом або до моменту настання суспільно небезпечних наслідків, що вказані у законі, для матеріальних складів.

У науці кримінального права Польщі домінуючим є підхід, відповідно до якого стадії вчинення злочину становлять об'єктивне розширення меж кримінальної відповідальності за вчинення закінченого злочину, передбаченого в відповідній статті Особливої частини Кримінального кодексу Республіки Польща. Тобто, в статті Особливої частини КК Польщі передбачена кримінальна відповідальність за вчинення закінченого злочину, а в Загальній частині КК Польщі передбачені такі стадії вчинення злочину, як готування та замах, вчинення яких є кримінально караним.

Так, Д. Кавка у своїй науковій праці визначає, що кожна стадія вчинення злочину безпосередньо спрямована на вчинення закінченого злочину, який передбачений Особливою частиною КК Польщі. Проте інститут стадій вчинення злочину, який передбачений в Загальній частині, поряд із кримінальною відповідальністю за вчинення закінченого злочину розширює межі кримінальної відповідальності та передбачає караність за вчинення таких стадій як готування та замах.

Е. Бласкі дотримується аналогічної позиції, а також зазначає, що стадії вчинення злочину є тими формами (етапами), які передують вчиненню злочину. А. Цоль вважає, що стадії вчинення злочину (готування та замах), як такі є вагомими лише тоді, коли впливають з опису закінченого злочину, який передбачений Особливою частиною КК Польщі. Не існує самого замаху на вчинення злочину як самостійної підстави кримінальної відповідальності. Стадія замаху на злочин (готування до злочину) завжди ґрунтується на замаху на злочин (готування до злочину), який передба-

чений в Особливій частині КК Польщі. Таким чином, готування до злочину та замах на злочин як стадії вчинення злочину завжди розглядаються на основі закінченого злочину.

Аналізуючи вище вказані визначення понять стадій вчинення злочину в науці кримінального права Польщі та України, можна зробити висновки, що незалежно від того, як кожен автор подає своє розуміння даного поняття, спільні ознаки притаманні кожному з цих визначень, зокрема: 1) готування до злочину та замах на злочин не можуть розглядатися ізольовано від закінченого злочину, який передбачений особливими частинами кримінальних кодексів обох держав; 2) стадії вчинення злочину становлять собою певні етапи розвитку злочинного діяння в часі; 3) стадій вчинення злочину зумовлюють різну кримінальну відповідальність та особливості призначення покарання.

Термін «стадії вчинення злочину» досить часто використовувався в двоякому значенні: 1) для визначення тих етапів, які проходить закінчений злочин, і 2) для визначення особливостей відповідальності за злочинне діяння в залежності від етапу, на якому було зупинено вчинення злочину. Якщо злочин є закінченим, то характер дій по готуванню і вчиненню злочину, за загальним правилом не мають вагомого значення для відповідальності та кваліфікації закінченого злочину, за умови, що ці діяння не містять складу іншого злочину. Юридичне поняття стадій вчинення злочину передбачає розмежування закінченої злочинної діяльності і злочинної діяльності, яка переривається на одному із основних етапів готування та вчинення злочину. Та обставина, що діяння спрямоване на доведення злочину до кінця, завершується невдачею, утворює специфічні особливості в характері і ступені суспільної небезпечності діяння, а відповідно, і особливості у відповідальності за ці діяння у порівнянні із закінченим злочином того ж виду. Тому, коли мова йде про стадії вчинення злочину, то мається на увазі не сам процес розвитку конкретного злочину від готування до закінченого злочину. Гово-

рячи про стадії як кримінально-правові категорії, ми визначаємо різні форми здійснення конкретного злочинного діяння, які відрізняються один від одного в залежності від моменту, коли злочинна діяльність була зупинена. Стадії, які передують закінченому злочину, тобто, готування та замах, характеризуються умисними діяннями по готуванню або вчиненню злочину і фактом не доведення цього злочину до кінця [3, с.12].

Таким чином, стадії вчинення злочину слід розглядати як окремих момент закінчення злочинної діяльності, проте ця злочинна діяльність є перерваною з причин, що не залежать від волі винної особи. Готування та замах на злочин – це не лише етапи розвитку злочинної діяльності, а це окремі злочинні діяння, які містять хоча і незакінчений, проте склад злочину до якого суб'єкт готувався чи вчиняв замах. Ці етапи характеризуються об'єктивними та суб'єктивними ознаками, встановлення яких є необхідним для притягнення винної особи до кримінальної відповідальності за незакінчену злочинну діяльність. Із суб'єктивної сторони поняття стадії вчинення злочину пов'язується, насамперед, із ступенем реалізації злочинного наміру. Із об'єктивної сторони стадія вчинення злочину виражає співвідношення фактично вчиненого діяння з передбаченою кримінальним законом специфічною конструкцією складу того злочину, який мала намір вчинити особа (як правило з елементами його об'єктивної сторони). Отже, процес злочинної діяльності на досягнення певного результату можна визначити як окремі етапи, кожен з яких має об'єктивні та суб'єктивні ознаки і впливає на кримінально-правову оцінку діяльності особи, що дає можливість визначити, вчинила особа закінчений чи незакінчений злочин. Таким чином, стадії вчинення злочину – це передбачені кримінальним законом етапи готування та безпосереднього вчинення умисного злочину, які різняться між собою за характером дій, моментом їх припинення, обсягом реалізації умислу та ступенем суспільної небезпечності [2, с.242].

Інший підхід щодо визначення поняття стадій злочину визначила Н.Ф. Кузнецова, яка вважає, що невірним є ототожнення поняття стадій злочину і самостійних кримінально-караних діянь – готування та замаху. Стадією умисного злочину є діяння, яке спрямоване на заподіяння шкоди, яке утворює необхідну сходинку в розвитку злочинної діяльності. Для встановлення відповідальності за готування чи замах, суду необхідно констатувати не тільки те, що суб'єкт розпочав злочин, досяг певного його розвитку, але й встановити що злочинний наслідок не настав з причин, які не залежали від волі винного. Подвійне використання в літературі поняття стадій злочину – як етапів процесу злочинної діяльності і як незакінченого злочину (готування та замаху), нічим не виправдано і може лише внести плутанину. Суди та органи слідства при розгляді справ про незакінчені злочини у всіх випадках мають справу із готуванням та замахом на злочин як уже з перерваною і недоведеною до кінця, з незалежних від суб'єкта причин, злочинною діяльністю. Підміна понять стадій вчинення закінченого злочину і суспільно небезпечних діянь – готування та замаху – перешкоджають чіткому встановленню всіх необхідних ознак готування та замаху. Не випадково, законодавство ні тепер, ні раніше не використовувало поняття стадій вчинення злочину для визначення готування та замаху. Не знає цього й судова практика. Родовим поняттям готування та замаху є «закінчений злочин». Таким чином, правильно розмежовувати стадії розвитку злочинної діяльності – вчинення підготовчих дій та вчинення злочину, та види незакінченого злочину: готування до злочину і замах на злочин [4, с.40].

Враховуючи вище вказані позиції, маємо з приводу цього власну точку зору. Не заперечуючи твердження, що незакінчений злочин є родовим поняттям готування та замаху на злочин, поняття «стадій злочину» об'єднує в собі правові категорії закінченого та незакінченого злочину, і є своєрідним узагальненням окремого інституту зазначеного в загальних

частинах кримінальних кодексів України та Польщі. Стадії вчинення злочину є важливими лише в тому випадку, коли діяння припинено на стадії готування чи замаху. Коли мова йде про закінчений злочин, то стадії готування та замаху поглинаються і не мають юридичного значення. Поняття стадій в судовій практиці не використовується, оскільки судові та слідчі органи оперують поняттями готування та замаху, що мають кримінально-правове значення. Проте, поняття стадій вчинення злочину використовується теорією кримінального права як узагальнююче поняття для виділення та пояснення окремих суспільно небезпечних діянь (готування до злочину, замаху на злочин та закінченого злочину). І якщо незакінчений злочин є родовим поняттям для готування та замаху, то стадії злочину є родовим (загальним) поняттям для закінченого та незакінченого злочину. Незважаючи на те, що визначення стадій злочину КК України не передбачає, проте сам розділ, в якому зазначений незакінчений злочин має саме таку назву: «Злочин, його види та стадії». Виходячи з назви розділу, під стадіями злочину слід розуміти закінчений злочин та незакінчений злочин: готування та замах.

Відмінним від КК України є закріплення стадій злочину в КК Республіки Польщі. Кримінальне законодавство Польщі не визначає понять закінченого та незакінченого злочину. А поняття готування та замаху зазначається у Главі II КК Польщі – «Форми вчинення злочину». Ці форми вчинення злочину законодавець поділяє на форми стадіальні, тобто, стадії вчинення злочину та форми зв'язкові, тобто, співучасть у злочині. Поділ вказаних форм вчинення злочину та об'єднання їх в одній Главі КК Республіки Польща, дозволяє визначити потенційний вплив форм співучасті на форми (стадії) вчинення злочину. Досить часто утворення форм співучасті передусім готуванню та замаху і може свідчити про вчинення злочину в майбутньому [5]. Тобто, польські науковці, досліджуючи стадії вчинення злочину, проводять це у нерозривній єдності із співучастю, зокрема, це стосується стадії готування.

В кримінальному законодавстві України теж можна прослідкувати такий взаємозв'язок двох інститутів, а саме, в ст.14 та ст.31 КК України, а також коли мова йде про невідалу співучасть у злочині, яка в окремих випадках розглядається як готування до злочину. В теорії кримінального права Польщі поняття стадій вчинення злочину також використовується для визначення етапів злочинної діяльності, а саме: намір вчинити злочин, готування до злочину, замах на злочин і закінчений злочин.

Підводячи підсумки щодо вище викладеного, слід констатувати, що в КК Польщі стадії вчинення злочину знайшли своє місце в Главі II цього кодексу, зокрема в 13–17 статтях. У цих статтях відсутнє визначення поняття стадій злочину, проте безпосередньо визначені види стадій вчинення злочину та кримінальна відповідальність за їх вчинення.

Таким чином, поняття стадій вчинення злочину як в кримінальному праві України так і Польщі можуть розглядатися у двох аспектах: 1) на законодавчому рівні стадії злочину виступають тим родовим поняттям, що охоплює поняття готування та замаху; 2) на теоретичному рівні стадії вчинення злочину визначаються як етапи розвитку злочинного діяння, які позначаються такими видовими поняттями, як готування, замах та закінчений злочин.

На основі дослідженого пропонуємо таке визначення поняття стадій злочину: поняття стадії вчинення злочину є узагальнюючим поняттям, яке визначає окремі етапи вчинення злочину, тобто умисні суспільно небезпечні діяння (готування, замах, закінчений злочин), які розмежовуються між собою чіткими критеріями та характеризуються особливостями кримінальної відповідальності. Дане визначення лише теоретично допомагає зрозуміти інститут стадій вчинення злочину, проте, на нашу думку, немає практичного значення. Поняття стадій використовується в науці кримінального права України та Польщі лише для того, щоб об'єднати такі видові поняття як намір, готування, замах, закінчений злочин. Дане поняття виконує роль певного за-

собу для полегшення розуміння суспільно небезпечного діяння, яке може бути тривалим і проходити певні етапи (стадії). Незважаючи на певні відмінності щодо різних позицій визначення поняття стадій злочину в Україні та Польщі, спільним є те, що дане поняття не є передбаченим в кримінальному законодавстві обох держав, а визначається лише наукою кримінального права України та Польщі.

Стадії вчинення злочину мають місце при вчиненні злочинів, які характеризуються умисною формою вини. Від прийняття рішення про вчинення злочину до безпосереднього його виконання, а отже, і реалізації всіх стадій вчинення злочину, може пройти доволі багато часу. Як зазначає Н.Д. Дурманов, умисел реалізується через злочин і може проходити певні стадії злочину. Більше того, вчинення злочину може проходити певні стадії лише тоді, коли суспільно небезпечне діяння вчиняється з прямим умислом.

Отже, стадії вчинення злочину – це етапи вчинення злочину, які суттєво відрізняються між собою, і які визначаються прямим умислом. Варто звернути увагу, що не всі умисні злочини проходять стадії вчинення злочину. Як ми вже відзначили, стадії вчинення злочину мають місце лише при вчиненні злочинів з прямим умислом. Злочини, які характеризуються непрямим умислом, так як і необережні злочини, не можуть містити стадій злочину, оскільки особа не прагне настання наслідку. У злочинах з непрямим умислом особа свідомо допускає настання будь-якого наслідку. Свідоме допущення настання суспільно небезпечних наслідків не може розглядатись як результат цілеспрямованих дій суб'єкта, а тому відповідальність настає за фактично спричинену шкоду. В необережних злочинах (при злочинній самовпевненості та злочинній недбалості) особа взагалі не має на меті заподіяти шкоду, а інтелектуальні та вольові ознаки злочинної самовпевненості виражаються лише можливістю передбачення суспільно небезпечних наслідків та сподіванням на їх легковажне відвернення. При злочинній недбалості особа не усвідомлює суспільної небезпечнос-

ті діяння та настання відповідних наслідків. Особа, яка не бажає настання наслідку чи свідомо допускає настання будь-якого наслідку, не може готуватись до нього чи вчиняти замах.

Таким чином, стадії вчинення злочину можуть містити лише злочини з прямим умислом. Проте є винятки з правила, оскільки деякі умисні злочини вчиняються без відповідних стадій. Зокрема, це: 1) злочини, які вчиняються при перевищенні меж необхідної оборони; 2) злочини, які вчиняються в стані сильного душевного хвилювання; 3) злочини із так званим «усіченим» складом, де момент закінчення злочину переноситься на стадію готування чи замаху, зазвичай це найбільш суспільно небезпечні злочини, які потрібно виявляти на ранніх стадіях злочину.

В кримінальному праві Польщі також є такі винятки: 1) злочини з непрямим умислом; 2) злочини з раптовим умислом: в таких ситуаціях вони прирівнюються до закінчених злочинів; 3) важко уявити стадію замаху на такий злочин як зневага особи за допомогою слова, такий злочин вважається закінченим відповідно до ст.216 КК Польщі; 4) деякі злочини можуть проходити стадію готування, проте виключати стадію замаху.

А.В. Шевчук пропонує підхід, відповідно до якого попередня злочинна діяльність можлива також із складною формою вини, тобто прямий умисел щодо діяння і необережність щодо можливих наслідків. Для підтвердження цього наводить такий приклад: особа жартома вирішила налякати своїх друзів. З цією метою вона простежила шляхи їх пересування, вибрала найбільш вдале місце, законним шляхом отримала транспортний засіб для виконання запланованих дій; безшумно під'їхала до друзів, бажаючи їх налякати і значно збільшила швидкість, плануючи зупинитись безпосередньо біля них (замах на злочин). В момент, коли слід було зупинитися, в автомобіля відмовили гальма чи особа не справилась з керуванням і транспортний засіб наїхав на друзів (закінчений злочин). Наслідки не настали лише через випадковий збіг обставин. Цей

приклад свідчить, що в теоретичному плані таке можливе, однак довести, що це саме так майже нереально [6].

На наш погляд, складна форма вини на стадії вчинення злочину є неможливою. Та й сам автор піддає сумніву наведену позицію. Умисел, який сформувався в особи на вчинення злочину, є чітким, більше того, особа бажає довести цей намір до кінця. При цьому немає значення, на який злочин спрямований умисел. Якщо це формальний склад злочину, то умисел в даному випадку буде проявлятися у бажанні довести таке діяння до кінця, якщо це матеріальний склад злочину, то відсутність наслідків буде свідчити про недоведеність умислу (замах на злочин). В наведеному прикладі у винного немає умислу на заподіяння наслідку, але є умисел налякати своїх друзів, та якщо наслідки не настали, ми не можемо притягнути таку особу до кримінальної відповідальності. Самі по собі дії, які стосуються залякування не є злочином. І в даному випадку, якщо б наслідки настали, то винний притягувався би до кримінальної відповідальності за фактично спричинену шкоду.

На підставі наведеного вище можна зробити певні висновки.

Інститут стадій вчинення злочину займає важливе місце в доктрині кримінального права України та Польщі. І хоча саме поняття стадій злочину законодавчо не є закріпленим, однак є теоретично обґрунтованим в науці кримінального права обох держав.

Стадії злочину мають місце лише при вчиненні злочинів з прямим умислом, проте не у всі умисні злочини можуть проходити стадії злочину. Такі винятки характерні як для кримінального права України, так і Польщі.

Таким чином, проаналізувавши інститут стадій вчинення злочину в науці кримінального права України та Польщі, пропонуємо власне визначення поняття стадій злочину як узагальнюючого поняття, яке визначає окремі етапи вчинення злочину, тобто умисні суспільно небезпечні діяння (готування, замах, закінчений злочин), які розмежовуються між собою чіткими критеріями та характеризуються

особливостями кримінальної відповідальності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Иванов В. Д. Ответственность за покушение на преступление / Иванов В. Д. – Караганда : Карагандинск. высшая шк., 1974. – 112 с.
2. Кримінальне право України / за ред. проф. П. С. Матишевського, доц. П. П. Андрушка, С. Д. Шапченка. – К. : Юрінком інтер, 1997. – 512 с.
3. Дурманов Н. Д. Стадии совершения преступления по советскому уголовному праву / Дурманов Н. Д. – М. : Госюриздат, 1955. – 204 с.
4. Кузнецова Н. Ф. Ответственность за приготовление к преступлению и покушение на преступление по советскому уголовному праву / Кузнецова Н. Ф. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1958. – 204 с.
5. Krol I. Formy zjawiskowe przestepstwa w polskim prawie karnym / Krol I. – Bydgoszcz, 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.scribd.com/Niesprawez-formy-przestepstwa>.
6. Шевчук А. В. Стадії вчинення злочину : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук / А. В. Шевчук. – К., 2002. – 20 с.
7. Кримінальний кодекс України. – К. : Правова єдність, 2012. – 180 с.
8. Криминальный кодекс Республики Польша. – Минск : Тесей, 1998. – 128 с.
9. Тишкевич И. С. Приготовление и покушение по советскому уголовному праву / Тишкевич И. С. – М. : Госюриздат, 1958. – 260 с.
10. Blaski Ewelina (red.), Czyż Marta (oprac.), Jędrusiak Paweł (oprac.), Karabowicz Anna (oprac.), Kawulok Edyta (oprac.), Kula Michał (oprac.), Kuziak Piotr (oprac.), Margańska Anna (oprac.); Prawo karne. Repetytorium. Red. Ewelina Blaski. Wyd. 3; Wwa 2008 Wolters Kluwer ss. 235.
11. Zoll A. Kodeks Karny Czesc ogolna Komentarz / Zoll A. Lex, Warszawa – 2007. – 1290 s.
12. Zoll A. Polskie prawo karne (czesc ogolna) / A. Zoll, W. Wrobel. – Krakow :

Wydawnictwo Zak, 2010. – 222 s.

13. Podstawy prawa i procesu karnego /
Andrzej Marek, Stanislaw Waltos. – Warszawa :

Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, 2008. –
270 s.

Вакула І. Ю. Поняття стадій вчинення злочину за кримінальним законодавством України та Республіки Польщі / І. Ю. Вакула // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 146–152 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-1/12vijtrp.pdf>

Досліджується інститут стадій вчинення злочину за кримінальним правом України та Республіки Польщі, зокрема проаналізовано різні наукові підходи до визначення поняття стадій вчинення злочину, запропоновано власне визначення поняття стадій вчинення злочину.

Вакула И.Ю. Понятие стадий совершения преступления по уголовному законодательству Украины и Республики Польша

Исследуется институт стадий совершения преступления по уголовному законодательству Украины и Республики Польша, в частности проанализировано разные научные подходы к определению стадий совершения преступления, предлагается собственное определение понятия стадий совершения преступления.

Vakula I.Ju. The Notion of Stages of Committing a Crime According to the Criminal Laws of Ukraine and the Republic of Poland

The Institution of the stages of committing a crime according to the criminal laws of Ukraine and the Republic of Poland is studied, particularly, the various scientific approaches to the definition of the stages of a crime are analyzed, the own definition of the concept of the stages of committing a crime is offered.